

Сергей Герджиков

ФИЛОСОФИЯ

книга за учителя

Издателство Екстрем

Скъпи УЧИТЕЛИ	5
Глава ПЪРВА	7
ФИЛОСОФИЯТА КАТО ПЪТЕШЕСТВИЕ. НОВИ ЗНАНИЯ И ДЕЙНОСТИ	7
Глава ВТОРА	12
ЗА НОВИТЕ ПРОГРАМИ ПО ФИЛОСОФИЯ	12
Глава ТРЕТА	18
УЧЕБНИЦИ ПО ФИЛОСОФИЯ – ПЕЧАТНИ И ЕЛЕКТРОННИ	18
Глава ЧЕТВЪРТА	29
ТЕХНИКИ НА РАБОТА В ОБУЧЕНИЕТО ПО ФИЛОСОФИЯ	29
Глава ПЕТА	34
ДИАЛОГ, ДИСКУСИЯ, ДЕБАТ	34
Глава ШЕСТА	42
РАБОТА С ТЕКСТ И ПИСАНЕ НА ТЕКСТ	42
СЪЗДАВАНЕ НА ЕСЕ (АРГУМЕНТИРАН ТЕКСТ)	45
Глава СЕДМА	50
ФИЛОСОФСКИ КАЗУСИ, ПРИМЕРНИ КАЗУСИ	50
Глава ОСМА	58
ВЪПРОСНИЦИ И ТЕСТОВЕ	58
ТЕСТОВЕ ЗА КОНТРОЛ И ОЦЕНКА	61
Глава ДЕВЕТА	67
РОЛЕВИ ИГРИ И ЗАДАЧИ, ПРИМЕРНИ ИГРИ И ЗАДАЧИ	67
Глава ДЕСЕТА	78
ПУБЛИЧНО ПРЕДСТАВЯНЕ И ПРЕЗЕНТАЦИЯ	78
Глава ЕДИНАДЕСЕТА	83
УЧЕБЕН И ГРАЖДАНСКИ ПРОЕКТ ПО ФИЛОСОФИЯ	83
Глава ДВАНАДЕСЕТА	91
ОЦЕНЯВАНЕ И ТЕСТОВЕ ПО ФИЛОСОФИЯ	91

ФИЛОСОФИЯ
книга за учителя

© Проф. д-р Сергей Герджиков, автор, 2019
© Арам Агопян, графичен дизайн, 2019
© Арам Агопян, художник на корицата, 2019
© Издателство Екстрем, 2019
ISBN 978-619-7532-01-2
София 2019 г.

Всички права запазени. Нито една част на тази книга не може да се използва, копира и разпространява в нарушение на Закона за авторското право.

СЪВРЕМЕННИ УЧЕБНИ ТЕСТОВЕ ПО ФИЛОСОФИЯ	98
ПРИЛОЖЕНИЕ	100
ПРИМЕРНИ ГОДИШНИ РАЗПРЕДЕЛЕНИЯ	100
ПРИМЕРНИ УРОЦИ	128
ТЕСТОВЕ ЗА КОНТРОЛ И ОЦЕНКА	132
ФИЛОСОФИЯ ЗА 8. КЛАС	133
ТЕСТ 1. ФИЛОСОФИЯ, ЛИЧНОСТ И СЕБЕПОЗНАНИЕ	133
ТЕСТ 2. ОБЩУВАНЕ И СОЦИАЛНА СРЕДА	135
ТЕСТ ИЗХОДНО НИВО	137
ФИЛОСОФИЯ ЗА 9. КЛАС	140
ТЕСТ ЗА ВХОДНО НИВО	140
ТЕСТ 1. ФИЛОСОФИЯ, ЦЕННОСТИ, НОРМИ	142
ТЕСТ 2. СВОБОДА, НОРМИ И ЧОВЕШКИ ЦЕЛИ	144
ТЕСТ 3. КРАСОТА И ИЗКУСТВО	146
ТЕСТ ЗА ИЗХОДНО НИВО	148
ФИЛОСОФИЯ ЗА 10. КЛАС	150
ТЕСТ ЗА ВХОДНО НИВО	150
ТЕСТ 1. ФИЛОСОФИЯ, ЕЗИК И КРИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ	152
ТЕСТ 2. ФИЛОСОФСКОТО ПОЗНАНИЕ И РЕАЛНОСТТА	154
ТЕСТ 3. ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТИКА	156
ТЕСТ ЗА ИЗХОДНО НИВО	158
ЛИТЕРАТУРА	160
ПО МЕТОДИКА НА ФИЛОСОФИЯТА В УЧИЛИЩЕ	160

Скъпи УЧИТЕЛИ,

Последвайте ни и направете курса си по философия *вълнуващо пътешествие*.

Нека направим часовете по философия *завладяваща игра!*

Това става с *нови техники на преподаване и учене*, ангажиращи интересите и мозъците на тийнейджърите с огромните възможности на виртуалната среда и реалните ситуации в учили-

Всека порция ново знание, всяко упражнение, всяка задача могат да се превърнат в малка игра:

интересни житейски ситуации;

малки провокации с въпроси;

мозъчни атаки: „Какво е решението, какво ще направиш, как ще постъпиш?“;

разказване на истории, заредени с въпроси и отговори;

виртуални и реални проблемни ситуации (казуси): „Нека си представим, че...“;

попълване на въпросници за себепознание: „кой съм, какъв съм, как ме приемат другите, какво правя най-добре, как уча, толерантен ли съм, имам ли самочувствие, имам ли емпатия,

ще и извън него.

На пътешествие ние обикаляме, озлеждаме, вникваме, впечатляваме се, удивляваме се, играем и отнасяме по нещо в главите си и в спомените си. То остава завинаги в нас като брънка от безкрайно сложната, удивителна, прекрасна тъкан на света, в който сме родени, живеем и ще напуснем един ден.

Игрите могат да са индивидуални, за двама, за малък екип, за клас. Философстването е разговор с обмяна на мнения, аргументиране, критика. Всички тези диалогични форми могат да се превърнат в игри, например:

ролева игра: разиграване на житейски ситуации с участници;

игра-диспут между двама;

кръгла маса („философски кръг“);

„горещи столове“ за бързи отговори на въпроси, аргументиране и критика;

отборни състезания или миниконференции в клас или няколко класа по тези и антитези.

Ролевите игри са безкрайно поле, което увлича: „Нека аз играя чужденец, а ти местен“, „Нека влез-

конфликтен ли съм, какви са моите вкусове и интереси, кои са моите групи, какви са моите зависимости?

нем в кожата на един затворник“, „Нека изиграем политик или мениджър, съдия или свидетел“.

Скъпи колеги,

Вече четвърт век и повече сме заедно в създаването и използването на учебници, учебни тетрадки, антологии и всевъзможни помагала. Знаете, че от

самото начало на моята работа с учебници съм създавал нови техники за интересно учене на философията:

- философията като пътешествие (от 1992)

- философските текстове и формите на работа с тях (от 1992),

- темите за дискусия (от 1992),

- тестовете по философски теми (от 1992),

- философските казуси (от 1994),
- илюстрациите към теми и понятия – шеговити и сериозни (от 1995),
- задачите като игри (от 2001),
- диалозите и вицовете (от 2001),
- провокациите и мозъчните атаки (от 2002),
- първата мултимедия по философия (от 2006),
- въпросници за себепознание (от 2017),
- ролевите игри (от 2017)
- дилемите (от 2018).

Сега сме на нов етап с нови програми и нов вид учебници. Учебниците вече са не само текстови, но и визуални инструменти, богато илюстрирани и интерактивни.

Навялязоха електронните учебници (варианти) със своите ресурси: изпъкващи понятия и малки задачи, задачи и тестове онлайн и офлайн, звукови ефекти, увеличаващи се образи и картини, анимации, презентации, видео материали.

Всичко това не бива да ни отдалечава от знанието, а да го обогатява! Лесното разглезва, лесните достъпни до всичко и лесните решения лиша-

ват погротващите от житейско съзряване чрез трудностите и тяхното преодоляване, в проблемите и острите ситуации, в които да вземаме решения. Потребителските навици ни лишават от собствена уникалност, от търсене и усилие, от вземане на решения и носене на отговорност. Това е така и за погротващите, и за самите нас.

Тази книга е за вас и е създадена, за да погротне и обогати вашите часове по философия. Тя е резултат от много години труд и опит в преподаване и създаване на учебна литература по философия.

Авторът

Глава ПЪРВА

ФИЛОСОФИЯТА КАТО ПЪТЕШЕСТВИЕ. НОВИ ЗНАНИЯ И ДЕЙНОСТИ

Философията като пътешествие е авторска стара идея, която вече се приема широко не само в учебници по философия. В рамките на това пътуване авторите са намерили и подхванали детското начало на удивление към света и детския интерес към играта и въображаемия свят.

Курсът по философия е едно виртуално пътешествие. Учениците навлизат в нов свят, в психологията това е самият аз, спират на определено място, разглеждат и осмислят. Те работят сами, по двойки, в малки групи, във „философски кръг“, на „горещи столове“.

Учителят е водач, а водачът познава този свят добре, в крак е с времето и разбира своите ученици. Вие можете да изберете и акцентирате върху определени теми и под теми, спазвайки програмата. Не е нужно да се преподава всичко, което е в учебника.

Нашето пътешествие има две фази, които се редуват: маршрут от пътешествието – изследване на мястото (час за нови знания – час за дейности). След приключване на всеки етап (тема от програмата) ние спираме, за да огледаме пътя дотук (час за обобщение) и решаваме тест, за да

видим какво сме намерили по пътя (час за контрол и оценка).

Структурата на урока за нови знания следва идеята за пътешествие. Урокът за нови знания е един нов маршрут с начална и крайна точка. В това пътуване учениците се запознават с нова територия от философията. Те тръгват от определена точка, до която са стигнали в предишния урок и стигат до друга определена точка. Естествено, тези точки са подтеми в учебните програми.

Учебникът и учебната тетрадка са неотменни спътници в пътешествието. Новите учебници са интерактивни и изискват постоянно използване в къщи и в клас: писмени отговори, коментари, попълване на тези, аргументи и изводи, попълване на таблици, решения на казуси и отговори на серии от въпроси за себе познание; писмени анализи на фрагменти и решения на тестове.

Не може да се замени учебника с богатите възможности за дейност на ученика с голата лекция и още по-малко с диктуване и записване на ръка в тетрадка. Още в началото на курса изискайте от учениците да носят винаги учебниците си в клас.

ЧАС ЗА НОВИ ЗНАНИЯ

Часовете за нови знания преди всичко са познавателни. В 8. клас въвеждаме учениците във философията и ги водим в пътешествието към себе си в серия интересни и важни теми. Те са стъпки към самопознанието на ученика. В 9. клас учениците навлизат в света на ценностите, а в 10. – във философията на света и знанието.

Новото знание се въвежда не като гола лекция, а като поредица от малки открития, които учениците правят с помощта на учителя: с жива ситуация, която привлича вниманието, с провокиращи и насочващи въпроси и отговори.

Новото знание като находка

Новото знание като идея, понятие или концепция може да се преподаде и научи като находка, на която учениците се натъкват, която откриват, водени от своя учител. Точно така ученици и студенти се натъкват на находки, когато участват в археологически разкопки. Така млади и стари се натъкват на невероятни природни феномени. Така пътешественикът по света пренамира удивителните създания на човешкия гений в мъртви и в живи култури: дворци и храмове, гробници и хероони, статуи и архитектурни форми. Мечтата

да намериш, да откриеш, да възстановиш, движи човечеството напред и най-вече в *изследването на удивителния свят*. За философията това е ли-

Пътищата към философията са толкова, колкото са личностите, които ги извървяват. Те са биографични феномени и затова са „неизбродими“. Човек върви по тях, без да го съзнава напълно. Защото това са нелинейни пътища на интуицията и ума, на живота и духа, на питането и търсенето в един необятен свят.

(Герджиков 1992, увод)

Учениците навлизат в малък нов свят, в психологията това е самият аз, спират на определено място, разглеждат и осмислят. Те работят сами, по двойки, в малки групи, във „философски кръг“, на „горещи столове“. Учителят е водач, а водачът познава този свят добре, в крак е с времето и разбира своите ученици. Вие можете да изберете и акцентирате върху определени теми и подтеми, спазвайки програмата. Не е нужно да се преподава всичко, което е в учебника.

Структурата на урока за нови знания:

Въвеждане - подтеми за нови знания - равносметка.

Въвеждане: Къде сме?

В краткото въвеждане учениците се ориентират в „мястото“, докъдето сме стигнали с кратко припомняне на последния маршрут и представяне на това, което предстои. Какво търсим днес? Следват *въпроси и отговори*, които ориентират в темата. Някои отговори са изказвания на големи мислители, други са афоризми.

Следват три-четири точки - *подтеми: 1., 2., 3...* Ние обхождаме и проучваме новите места, до които сме стигнали. Оглеждаме забележителностите и музейните експонати на място. В тези подтеми се навлиза в живи ситуации, дават се примери, излагат се кратко, ясно и разбираемо понятията, в беседа, с помощта на учениците. Някъде се цитират фрагменти. Анализите на фрагменти са опростени и целят по-ясно изложение. Допълненията не са задължителни.

Новите понятия се въвеждат чрез живи ситуации и се описват. Ние не използваме строги

Равносметка: Докъде стигнахме?

чен път към отговор на големите въпроси, които ни вълнуват.

Новото знание се постига в *поредица от епизоди*, в които се навлиза мотивирано: чрез малка проблемна ситуация от живота, която привлича вниманието и поражда въпроси. Тогава се навлиза в „порцията знание“.

Новото понятие (концепция) се въвежда като обяснение на реални (проблемни, интересни) ситуации. След въвеждането на понятието (и понякога автор) ситуацията може да се изясни чрез понятието.

дефиниции. Философските понятия силно зависят от контекстите. Не е задължително учениците да запомнят даваните определения на новите понятия. Важното е те да ги разберат и да могат да ги използват, като ги определят със свои думи.

Концепциите и понятията трябва да са актуални: да съответстват на съвременната наука, както и на възрастта на учениците. Това е изрично изискване в Наредбата на МОН. Можем винаги да се ориентираме в интернет какви са актуалните определения и концепции, ако имаме съмнения. Не навсякъде в учебниците това е така. Има концепции, които са отхвърлени от съвременната наука. Психологията е направила огромни крачки за век и половина. Философията също върви в крак с времето. Класическите философии се представят в съвременно звучене, с *житейски смисъл*. Освен западната някъде е добре да се представят и интересни моменти от източната философия. Днес живеем в *глобален свят*.

В *Равносметка* се ориентираме: докъде сме стигнали? *Какво (ново) вече зная?* Ученикът има възможност за *самооценка*. Самооценката изисква от ученика да се *фокусира* върху постигнатото и да развива самостоятелност и отговорност, да *съзрява*.

Остарели, идеологични и научно неиздържани понятия и концепции следва да се *избягват*. Във философията такива са „всеобщ закон“, „всеобща наука-частна наука“ вместо философия-науки, „съзнание-материя“, „индивид-личност“ (индивидът е лишен от уникалност, един от многото). *Индивидът е уникален* генетично, физиологично, психологично и социално, като *личност*.

Кой съм аз? Това е въпросът, който движи пътешествието в психологията. Психологията *не разглежда личността като нещо хомогенно идентично, а като поток на опита и уникална житейска траектория*. Човек се променя. Човешката менталност се свързва с интензивни изследвания на *мозъка*. Налице е *единство*: „mind-body“

ЧАС ЗА ДЕЙНОСТИ

Дейностите в клас са предвидени и задължителни за постигането на уменията по стандарт. В пътешествието те са *атракциите, игрите и изпитанията* на всяка нова забележителност. Всеки урок за дейности следва урок за нови знания, и ритъмът е постоянен. Идеята е всяка порция нови знания да се *изпитва и разработва в умения*.

Тези часове са пълни със занимателни предизвикателства. Учениците *играят ролеви игри, разиграват ситуации (дилеми и казуси), дискутират по двама, четирима, на „кръгла маса“, състезават се по отбори, показват презентации и свои произведения*. В третата част на Философията за 9. клас те представят *свои художествени произведения*.

Равносметка: Вече мога ли?

Дейностите, развити в учебника, продължават в *учебната тетрадка*. Учителят има богат избор от игрови задачи, за да направи от часа *малко събитие* и да се радва на симпатия и уважение от учениците. *Учебната тетрадка следва*

(ум-тяло) и на всяко преживяване съответстват невронни връзки, вериги, цикли.

Уроците за идентичността, за това *Какъв съм аз, Какво искам, Как уча, Какво мога да правя най-добре*, са ценни *стъпки към себепознанието*. Учениците се самопознават с помощта на *серия от въпросници* (предложени в авторския учебник, учебна тетрадка и помагало).

Въпросниците не изискват сложни анализи и измервания. Достатъчно е ученикът да си даде сметка пред учебника в един въпросник *какви са неговите отличителни черти, как той вижда себе си и човека до себе си*. Това вникване в себе си става и в дебати и самостоятелни текстове.

Съвременната психология е многостранна. Затова междупредметните връзки с литературата и с науки като биология и информатика са важни и интересни. Учениците се вълнуват от теми като *изкуствения интелект* и неврологични аспекти на *зависимостите*.

Уроците за дейности се разработват в рамките на *учебниците* и се допълват в *учебните тетрадки*. Важно и интересно допълнение в 8. клас е иновативното „Помагало за личностно развитие“. Тук учениците съставят портфолия от *етюди и постижения* по пътя на своето развитие.

Урокът за дейности се състои от: *въвеждане - игри и задачи - равносметка*.

Въвеждане. Какво ще правим днес?

Заниманията са много: работа по двама, в групи, „горещи столове“, ролева игра, фрагмент от текст, казус (дилема), въпросник, презентация, проект. Така един час отлита, *без да е усетено напрежение, а напротив: в ред игри е постигнато нещо ново, смислено и полезно за живота*.

напълно темите за дейности в учебника.

В учебниците и тетрадките се пише и рисова, отбелязват се отговори. Това не са безплатни държавни учебници за многократно ползване. Без ползване, писане и рисуване учебниците и учеб-

ните тетрадки не се използват пълноценно.

Все повече навлизаме в електронните учебници и помагала.

Един урок, проведен *пред екран и онлайн*, с богатите електронни ресурси и линкове, *приковава вниманието* на учениците и прави и трудните

уроци за нови знания вълнуващи. Учениците все повече ще решават задачи *на своите таблети* с попълване и ще получават *онлайн оценките си*.
Още през 2006 предложихме първата Мултимедия по философия за 11. клас, но тогава изглежда е било рано за това.

Нека огледаме изминатия път. Задаваме въпроси на учениците. Какви места посетихме? Какво в тях разгледахме? Какво проучихме? Какви впечатления са останали в нас? Кое остана неясно?

На края на всеки урок за нови знания да видим въпроса: *Какво вече зная?* Той предвижда конкретен отговор и самооценка на степеня, в която е усвоено някакво знание.

бираме ли ги? Ако ги разбираме, можем свободно да ги използваме, да ги прилагаме, да обясняваме факти и ситуации с тях.

учебниците.

В края на часа за обобщение поставяме задача: учениците *да решат сами въпреки тестовете от учебника или тетрадката*, ползвайки днешното обобщение и самите учебници.

готови и със сигурност ще стигнат максимума на своите компетентности.

В часа за контрол и оценка учителят РАЗДАВА РАЗПЕЧАТАНИТЕ ТЕСТОВЕ, които не са дадени в учебника, а са достъпни единствено за учители в сайта с регистрация.

Тези тестове са замислени по структура по модела на матурите по философия. Те са обаче подчинени на трите степени на постигане на знанията и уменията: *разпознаване – разбиране*

– обяснение и собствена позиция.

Какво зная? Какво разбирам? Каква е моята позиция?

Познавателни и функционални компетентности по философия

Тези компетентности са ориентирани към *важни житейски и социални умения и специално към осемте ключови компетентности на Европейската* комисия. Ето как компетентностите са формулирани за първата година по философия:

1. Анализ на текст (фрагмент):

Ученикът умее да формулира тезата на текста и да я оценява от гледна точка на жизнения си опит.

2. Създаване на текст (философско есе):

Ученикът умее да създава кратък аналитичен текст с ясна структура, в който формулира проблем и теза и я аргументира предимно чрез примери и аргументи от всекидневното и личния опит.

3. Участие в дискусия:

Ученикът може да формулира ясно и точно лична позиция и да я обосновава. Участва конструктивно в диалогични форми на философско изследване с определен регламент (дискусия).

4. Анализ на казус:

Ученикът умее да анализира проблемна ситуация, да формулира проблем или конфликт и да аргументира лична позиция.

5. Разработване на проект (социален и/или изследователски):

Ученикът умее да осъществява индивидуални и групови проучвания, като използва разнообразни информационни източници, постига и представя конкретни резултати.

6. Публично представяне (презентационни умения):

Ученикът умее структурирано да представя пред публика информация, като спазва предварително зададен регламент и използва различни средства и технологии за онагледяване. (Програма по Философия за 8. клас на МОН)

Тези компетентности имат своята съвременна история. Казусите, есетата, тестовете и текстовете за анализ се появяват за пръв път в учебника по Философия от 1992 г. на автора и са развити подробно в помагалото *Философия прима* от 1994 г. Проектите се появяват в учебника ни по *Философия за 11. клас* в 2001 и после в *Свят и личност за 12. клас*.

ЧАС ЗА ОБОБЩЕНИЕ

Пътят готук

Ние разработваме часа за обобщение като жив *разговор* (колоквиум), в който се припомнят и обясняват новите знания и умения по зададените в програмата за всяка тема и подтема. Учениците вземат думата и припомнят жалоните по пътя готук.

Учениците носят учебниците си в клас и *следят урока за обобщение*. Когато е нужно, те се връщат към взетите уроци и преглеждат понятията и ситуацията в тях.

Какво разбираме?

Нека вникнем в понятията от изминалия дял по групи, както са въведени. Ние не търсим научните дефиниции, а онези описания, които пресъздават значението и смисъла на понятията. Раз-

Какво ново можем?

Нека се спрем на новите умения, които усвоихме. Те са фокусирани във въпросите в края на всеки урок за дейности: *Какво вече мога?* Те изискват отговор от всеки ученик за степеня, в която е усвоил новото умение според уменията и компетентностите по програма, приложени в

ЧАС ЗА ПРОВЕРКА

Това е часът на истината. Учениците *получават работни листове, след като са решили проблемните тестове* в учебника (в учебната тетрадка), дадени им за домашно от миналия урок за обобщение. Важно изискване преди всеки тест в края на всяка част е:

УЧЕНИЦИТЕ ДА РЕШАТ ВЪПРОСИТЕ ТЕСТА В УЧЕБНИКА (УЧЕБНАТА ТЕТРАДКА), който е за упражнение и не подлежи на оценка.

Решили сами пробния тест, учениците вече са